



Ali Rıza Kuğu

Dünya Barışı Ne Kadar Uzakta? Kuramsal Yaklaşımlar

Başta içinde yaşadığımız coğrafya olmak üzere dünyanın bir çok bölgesinde, düşük yoğunluklu çatışmadan savaş boyutuna varan silahlı kavgalar sürüp gitmektedir. Bunların haklı olanı vardır, haksız olanı vardır; ancak şurası bir gerçek ki, barış olmadığı için savaş vardır.

Barış, Grotius'dan bu yana insanoğlunun sürekli peşinde olduğu ve ona ulaşmanın yollarını aradığı biricik hedeftir. O kadar ki, savaşların dahi barışa ulaşma amacıyla yapıldığı söylenegelmiştir. Zaten uluslararası ilişkiler disiplininin ana uğraşı alanı da savaş ve barışın koşullarının ortaya konmasıdır.

Herkesin barış anlayışı ve ona ulaşma yöntemleri aynı değildir. Uluslararası ilişkiler kuramlarının her birinin barıştan ne anladığı ve dünya barışını kurmak için önerdiği şeyler diğerinden farklıdır. Kaldı ki 1940'lı yıllarda idealizm ve realizm arasındaki en hararetli tartışma konusu barışın nasıl sağlanacağı üzerinedir. Kuramların dünya barışı konusundaki bakış açılarını ortaya koymak için, onların uluslararası sistemi nasıl algıladıklarına bakmak yeterlidir.

Realist Kuram

Realistler “insan kötüdür” varsayımını uluslararası ilişkiler alanına taşıyarak; devletlerin de günahkar ve habis ruhlu insanlar gibi çıkarıcı olduklarını; kendi güçlerine dayanarak ayakta kalmak için sürekli bir mücadele içinde olduklarını iddia ederler. Machiavelli'ye göre bu yolda başvurulacak her şey mübahdır. Politika ahlakın değil, ahlak politikanın bir fonksiyonudur. Güçlü olan haklıdır ve bu yüzden devletler güç kazanma peşindedir. Bu durum uluslararası sistemde bir kaos ya da anarşi durumuna işaret eder. Sistemde bu kaosu yönetecek merkezi bir otorite –Hobbes'un deyimiyile Leviathan- yoktur. Thuchidides'den Waltz'a kadar realist teorinin tüm türevlerinde temel varsayımlar değişmemektedir. Modern realizmin öncülerinden Morgenthau devletlerin güç kazanma peşinde koştuklarını ve hırs içinde olduklarını söylerken, neorealist Waltz da devletlerin güvenlik peşinde ve korku içinde olduklarını ifade etmektedir.

Bu noktada, realistlerin barış denilince ideal, sürekli ve adil bir barıştan ziyade, zorunlu ve hiyerarşik bir çatışmasızlık ya da istikrar sürecini anladıklarını söylemek mümkündür. Bu barışın sağlanması klasik realizmde “güç dengesi (*balance of power*)” ile sağlanır. Neorealistler ise Soğuk Savaş döneminde ortaya çıktıklarından, barış ortamının idamesini “iki kutupluluk (*bipolarity*)” olgusuna bağlamışlar ve devlet davranışları üzerinde kısıtlı da olsa etki yaratabilen bir uluslararası sistemin varlığını kabul etmişlerdir. Sonuçta, realistlerin barışı güç ve güçler dengesi ile sağlanan bir barıştır. Buradaki güç kavramı realizm de temelde askeri güç iken, neorealizmde buna ekonomik, sosyal, kültürel vb. güç unsurları da dahil edilmiştir.

Realist kurama eleştirel bakıldığında, güç dengesine dayalı barışın bazı mağdurlar yaratması nedeniyle kırılgan olması, devletlerin istikrar adına güç devşirirken “güvenlik ikilemi (*security dilemma*)”ne yol açmaları ve devleti tek aktör olarak alırken uluslararası sistemdeki diğer aktörler ve barış için yapılan işbirliklerini açıklamakta yetersiz kalması dikkat çekmektedir. Kaldı ki sahip olunan güç her zaman kullanılabilir de değildir.

İdealist Kuram

İdealizm kuramına göre insan doğası iyidir. İnsanların savaş dahil olumsuz davranışları kendi doğasından değil, toplumsal düzen ve kurumların kötülüğünden kaynaklanır. Bu varsayım devletler için de geçerlidir. İdealistler bir takım normatif kural ve değerler aracılığıyla savaşların önlenilebileceği ve barışın kurulabileceğini savunur. Uluslararası hukuk ve örgütlerin etkin olmaları, diplomasi ve müzakere gelenekleri ve küresel güvenlik mekanizmalarının hakim kılınmaları barışı gerçekleştirebilir. İdealist kuramda “çıkarlar harmonisi (*harmony of interests*)” fenomeni barış anlayışının da temelidir. Buna göre dünyamızın ortak çıkarlarını devletlerin çıkarlarından önde tutarsak, bu herkesin çıkarıdır. Bütün dünya için iyi olan, ülkeler için de iyidir. Aslında İngiltere’nin en güçlü dönemlerinde İngiliz devlet adamlarınca çıkarılan bu fikir, tek kutuplu bir düzende Birleşik Krallığın küresel hegemonyasını sürdürmeye dönük bir ütopya’dır. Bu gün “ortak güvenlik” vb. kavramların da benzer amaçlara hizmet ettiği iddia edilmektedir.

Aslında normatif açıdan liberalizm, idealizmden daha kuşatıcı, kapsamlı ve derinlikli bir kuramdır. İdealizm liberalizmin uluslararası ilişkiler alanına uygulanmasıdır. Barışın nasıl sağlanacağı konusunda II’nci Dünya Savaşı’na kadar idealist teori gündemde iken, savaştan sonra liberal teori devreye girmiştir. Liberal teori güçlü bir uluslararası sistemden yanadır; egemenlik sınırları içinde ve ötesinde devlet ve devlet dışı tüm aktörlere ve ilişkilere özgürlükler vermek suretiyle zenginlik, istikrar ve barışın sağlanabileceğini savunur. Bu kapsamda, bireycilik, özgürlük, sivil toplum, serbest piyasa ekonomisi, küreselleşme gibi kavramları öne çıkarır. Uluslararası ilişkilerde çoğulcu bir yapı öngörür; barış için demokrasi, uluslararası hukuk ve silahsızlanmanın önemini vurgular.

Savaşları önlemenin yolu kamuoyuna kendini ifade etme hakkının verilmesidir; çünkü demokratik ortamlarda savaş kararı vermek zordur, halk savaş istemez. Ayrıca liberal devletler gerektiğinde egemenliklerinden ödün vererek, çıkarları için diğerleri ile işbirliği yaparlar. Bu kapsamda işbirliği (bütünleşme) yaklaşımları önem kazanmaktadır ki, bunlar siyasi ve ekonomik alanlardaki bütünleşmelerdir. Ekonomik çıkarları ortaklaştırmak siyasi çıkarlara göre daha kolaydır. Bunun belki de en çarpıcı örneği Avrupa Birliği’dir. Böylece yaratılan ekonomik bağımlılık (*interdependency*) barışın ve istikrarın sağlanması için güvenilir bir enstrümandır.

Bir diğer yaklaşım da “demokratik barış” teorisidir. Buna göre demokrasilerin birbirleriyle savaşma olasılığı azdır. Kant’ın “ebedi barış” kavramı ile paralellik arz eden bu anlayışın çeşitli dayanakları vardır. Öncelikle demokratik devletler askeri güç kullanma konusunda daha temkinlidir, sorunları konuşarak çözme eğilimindedir. Uluslararası hukuka bağlılıkları daha fazladır. Demokrasilerde güçlü bir kamuoyu baskısı yanında, yasama ve yürütme erkleri arasında “kontrol ve denge (*checks and balances*)” sistemi olduğundan, savaş kararı almak zordur. Demokrasilerin uluslararası müttefikleri olduğundan caydırıcılıkları da fazladır.

Ancak, uluslararası hukuk ve örgütlerin varlığı barışın sağlanması için yetmemektedir. Caydırıcı bir uluslararası yaptırım gücü ve devletlerin de buna uyma iradesi olması gerekir. Nitekim Wilson'un 14 ilkesi temelinde ve idealist bir yaklaşımla kurulan I'nci Dünya Savaşı sonrası düzeni ve Milletler Cemiyeti bu nedenle fiyasko ile sonuçlanmıştır. Halen Birleşmiş Milletler sistemi dünyanın birçok yerinde savaş ve çatışmayı önlemekte başarısız olmakta ve örgütün meşruiyeti tartışılmaktadır.

Marksizm Kuramı

Marksistler ekonomik deterministtir. Tüm sosyal, siyasal, kültürel ve kurumsal yapıların ekonomik ilişkilerin ürünü olduğunu; bu kapsamda uluslararası ilişkilerin de ekonomik çıkarlar çerçevesinde şekillendiğini savunurlar. Ekonomi altyapıdır, diğerleri üstyapıdır. Marksist teoriye göre, uluslararası sistem (kapitalizm) uluslararası ilişkiler üzerinde çok etkilidir. Sistemin ana özelliği, güçlü ve zenginin güçsüz ve fakiri sömürmesi ve kendi hegemonyasını devam ettirme çabasıdır. Devlet bu iktidarı sürdürme aracıdır. Tarih de aslında toplumun ekonomik gelişim ve değişiminin, diğer bir ifadeyle sınıf çatışmasının hikayesidir.

Marksist kuramın çağdaş açılımlarından biri olan “merkez-çevre” yaklaşımı, uluslararası sistemin güçlü (zengin) ve belirleyici olan bir merkez ile buna bağımlı (fakir) bir çevre arasındaki ilişkilerden ibaret olduğu tezine dayanır. Bunun bir başka yorumu da “güneyin kuzeye bağımlılığı” anlayışıdır. Marksistler, serbest ticaretten herkesin kazandığı şeklindeki liberal görüşe de, demokrasilerin birbirleriyle savaşmadığı anlayışına da inanmazlar. Onlara göre, demokrasiler birbirleriyle savaşmasalar bile kendi adlarına başkalarını savaştırırlar. (vesayet savaşları/*proxy wars*).

Marksizm eleştirel bir kuram olarak, sistemdeki mevcut problemi çözmek yerine statükoyu değiştirmeyi amaçlar. Marksistler ekonomik temelli sınıf çatışması ve merkez-çevre ilişkisi devam ettikçe barışa ulaşamayacağına inanırlar. Bu yüzden ülkelerde kapitalizmi yıkıp geçecek proleter devrimler yapılmasını öngörürler. Ancak bunun yöntemleri konusunda Marks'dan Lenin'e gelinceye kadar ciddi bir anlayış değişikliği yaşanmıştır. Marks tüm dünya emekçilerini monolitik bir yapı olarak görürken, Lenin bu yapının ülkeden ülkeye değiştiğini, gelişmiş merkez ülkelerde işçi sınıfının durumunun daha iyi olduğunu, bu yüzden işçilerin çıkarlarının farklılaştığı ve yerleştiğini ileri sürer.

Marksist kuram, toplumsal gelişme diyalektiği içinde kaçınılmaz olarak öncelikle sosyalist ve en sonunda komünist topluma geçildiğinde; sınıfların, sınırların ve dolayısıyla çatışmanın biteceği ve gerçek barış düzenine kavuşulacağı şeklinde ütobik bir görüşü savunur.

Sonuç olarak; barış realistler için güçle, idealistler için işbirliği ve hukukla, Marksistler için sınıfsız bir toplumla ulaşılması öngörülen bir hedeftir. Yani kuramlardan biri devleti güçlendirerek, biri zayıflatarak biri de yok ederek barışçıl bir dünya kurmayı hayal etmektedir ki; her üçü de tek başlarına gerçekten birer hayaldir.

Bir yanda küresel istikrarın temel aktörü olan ulus devlete yapılan insafsız saldırılar ve gittikçe derinleşen ekonomik adaletsizlik, diğer yanda büyük güçlerin hukuku hiçe sayan bencilce tasarrufları, hepsinden önemlisi hegemonik baskı ve rekabetin adeta felç ettiği etkisiz bir uluslararası sistem var oldukça; dünya barışı çok uzakta görünüyor değil mi?



Bu belgede yer alan hususların **tüm sorumluluğu yazarlara ait olup** MSE'ye üyelerini bağlamaz. Bu belgenin her hakkı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu esasları çerçevesinde MSE'ye aittir.

Alıntılarda <http://merkezstrateji.com/> uzantısının verilmesi, belgenin tamamına ulaşılabilmesi için zorunlu tutulmuştur.